

**მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე**

**აგაზგიის ეპარქია**

**თბილისი**

**2012**

# **მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე**

## **აბაზგიის ეპარქია**

XX ს.-ში ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჩამოყალიბდა თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც აფხაზეთის საკათალიკოსო ჩამოყალიბდა არა ქართული ეკლესიის წიაღში, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს - აბაზგიისა და ლაზიკის ეპარქიების გაერთიანების შედეგად.

ეს დასკვნა ეწინააღმდეგება ძველქართულ საეკლესიო წყაროებს ამ საკითხთან დაკავშირებით (მაგალითად ცნობას „ამან ბაგრატი (ქართველთა მეფემ) განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“, ასევე რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების მიერ გამოცემული „ძეგლისწერის“ ცნობებს და სხვ.). ამ მიზეზის გამო აღნიშნული მკვლევარები უნდობლობას უცხადებენ ქართულ წყაროებს და, როგორც ისინი აცხადებენ, თავიანთ მოსაზრებას ამყარებენ ბიზანტიურ წყაროებზე.

განვიხილოთ შესაბამისი ბიზანტიური წყაროები, კერძოდ კი კონსტანტინოპოლს საპატრიარქოს საეპისკოპოსოთა ნუსხები (ნოტიციები) და პროკოფი კესარიელის ცნობები (რადგანაც, როგორც ითქვა, ქართველი მკვლევარები მათ ასხელებენ წყაროებად აბაზგიის ეპარქიის შესახებ მსჯელობისას).

**ჩვენამდე მოღწეულ ყველა ნოტიციაში „აბაზგიის ეპარქიის“ საკითხი დაკავშირებულია „სებასტოპოლის ავტოკეფალიასთან“,**

სებასტოპოლის (სებასტოპოლისის, სებასტუპოლის) ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო ნახსენებია სულ ოთხ ნოტიციაში.

ამ ოთხი ნოტიციიდან 2 ნოტიციაში (VI-სა და VIII-ში) სებასტოპოლის ავტოკეფალია შედის „ამასიის ეპარქიაში“, ხოლო დარჩენილ 2 ნოტიციაში (I-სა და VII-ში) სებასტოპოლის ავტოკეფალია შედის „აბაზგიის ეპარქიაში“ (გეორგიკა, IV, ნან. II. გვ.120-141).

ამ შეუსაბამობის გამო მეცნიერთა წინაშე დაისვა საკითხი, სინამდვილეში რომელ ეპარქიაში შედიოდა სებასტოპოლისის ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო - აბაზგიის ეპარქიაში თუ ამასიის ეპარქიაში?

თავისთავად სებასტოპოლისი იყო საკმაოდ ცნობილი ციხესიმაგრე, სადაც ბიზანტიური სამხედრო დანაყოფი იდგა, ამიტომაც ის ნახსენებია ასევე სხვა წყაროში, კერძოდ, V ს-ის სამოხელეო ჩამონათვალის სიაში (*Notitia dignitatum*).

*Notitia dignitatum*-ში აღნიშნულია, რომ **სებასტოპოლსა და პიტინტში თავისი ჯარები განლაგებული ჰყავდა არმენიის დუკას.**

ბიზანტიის იმპერიამ თავის მიერ დაპყრობილ არმენიასა და პონტოსპირეთში ჩამოაყალიბა სამხედრო ოლქი, რომლის მეტაურსაც მიენიჭა ტიტული „არმენიის დუკა“ (*Dux*).

*Notitia dignitatum* – ის სიაში ჩამოთვლილია, რომ **არმენიის დუკას თავისი სამხედრო დანაყოფები ჰყავდა - „ტრაპეზუნტში, რიზეში, კენეპარამბოლემში, ზიგანასთან, მოხორაში, უსიპორტში, პიტიაში (პიტინტსა) და სებასტოპოლისში“** (გეორგიკა I, 1961, გვ.175).

ამ პუნქტების ადგილსამყოფელის შესახებ ნ. ადონციმ თავის ცნობილ ნაშრომში „არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში“ (1908) დაასკვნა:

**„არმენიის დუკა თავის ძალაუფლებას ვერ ავრცელებდა ისეთ დაშორებულ რეგიონში, როგორცაა აფხაზეთი, ამიტომაც ნოტიციებსა და აღნიშნულ სამოხელეო ჩამონათვალში სებას-**

**ტოპოლისი უნდა ვეძებოთ არა აფხაზეთში, არამედ პონტო-სპირეთში"** (ნ. აღონცი, დასახ. ნაშრ. გვ. 206).

ნ. აღონციმ (და შემდეგ პ. ინგოროყვამ) დაადგინეს, რომ პიტიუნტი მდებარეობდა რიზე-ათინას რეგიონში, სებასტოპოლისი კი პიტიუნტის სიახლოვეს, ნ. აღონცის აზრით სებასტოპოლისი ათინას რეგიონში მდებარეობდა, რადგანაც, მისი აზრით, აქამდე აღწევდა არმენიის დუკას სამხედრო ოლქის საზღვარი.

ამასთანავე ის აღნიშნავდა რომ „სებასტოპოლისის“ სახელი ასევე პონტოს რეგიონში ერქვა მის მეორე კუთხეში მდებარე ქალაქს, რომელიც ამასიასთან ახლოს მდებარეობდა.

**შემდეგში ს. ყაუხჩიშვილმა სებასტოპოლისის საკითხი დაუკავშირა აღნიშნულ ქალაქ ამასიას.** ისაა ნახსენები ნოტიციებში.

როგორც აღინიშნა, ორ ნოტიციაში სებასტოპოლისის საარქივისკოპოსო შედის ამასიის ეპარქიაში, ეს ფაქტი აღძრავდა მრავალ კითხვას.

ს. ყაუხჩიშვილმა ასე გადაჭრა ეს საკითხი- მან მიიჩნია, რომ ეს ფაქტი არის ნოტიციების შეცდომა, რომ ნოტიციებში უნდა ეწეროს არა სიტყვა „ამასია“ არამედ სიტყვა „აბასგია“.

შემდგომში თავისი მოსაზრების შესაბამისად, კონსტანტინოპოლისის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოთა ნუსხების გამოქვეყნების დროს, **ს. ყაუხჩიშვილმა ბერძნულ ნუსხებში შეცვალა სიტყვა „ამასია“ სიტყვა „აბაზგით“.**

კერძოდ, ნოტიცია VI-ში მას შეხვდა ასეთი წინადადება - **„35, ეპარქია ამასიისა „სებასტოპოლის არქივისკოპოსი“ (ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, გეორგიკა, ტომი IV, ნაწილი მეორე, 1952, გვ. 139).**

მან ამ წინადადებას დაურთო შემდეგი შენიშვნა - „აშკარა შეცდომაა, უნდა იყოს **Abasgias (Abasgias→ Amasgias→ Amasias)** (გეორგიკა, IV, ნან. II, გვ. 139, შენიშვნა 2).

შემდეგ კი მან მის მიერ გამოქვეყნებულ კონსტანტინოპოლის საეპისკოპოსოთა ნოტიციების საგანგებო ცხრილში სიტყვა „ამასიის“ მაგიერ დაწერა სიტყვა „აბასგია“, ოღონდ არა ქართული შრიფტით, არამედ ბერძნულით, ამით კი მკითხველს შეექმნა მყარი შთაბეჭდილება, რომ ბერძნულ დედანში თითქოსდა ნამდვილად ეწერა სატყვა „აბაზგია“, მაშინ, როცა ნოტიციების დედანში ეწერა „ამასია“.

კერძოდ, აღნიშნულ ნოტიციათა ნუსხაში ნოტიცია VI-ში მან დაწერა **Abasgias, Sebastopouleos ბერძნული შრიფტით** (იხ. ნუსხა ნოტიციებისა გეორგიკა, IV, ნან. II, 1952, გვ. 192-სა და გვ. 193-ს შუა ფურცელი), მაშინ როცა ბერძნულ დედანში ეწერა „**Amasias, Sebastopouleos**“.

იგივე ქმედება გამეორდა მეორეჯერაც, კერძოდ, მან ნოტიცია VI-ის გარდა ასევე ნოტიცია VIII-შიც შეცვალა სიტყვა „ამასია“ სიტყვა „აბაზგით“.

კერძოდ, 141-ე გვერდზე ნოტიცია VIII-ში მან სიტყვა „ამასიას“ დაურთო შენიშვნა - „უნდა იყოს **Abasgias - „აბასგიისა“**(იქვე, გვ. 139).

შემდეგ კი მან ნუსხებში ნოტიცია VIII-შიც „ამასიას“ მაგივრად დაბეჭდა სიტყვა „აბაზგია“ ბერძნული შრიფტით (იხ. ნოტიციათა ცხრილი, ფურცელი მოთავსებული გვ. 192-სა და გვ. 193-ს შუა, გეორგიკა, IV, ნან. II).

ს. ყაუხჩიშვილის შესწორებათა შედეგად მკითხველს შეექმნა შთაბეჭდილება, რომ „სებასტოპოლისი“ იყო არა პონტოს რეგიონში არამედ აფხაზეთში, რადგანაც როგორც ითქვა მან ორ - ნოტიცია

VI-სა და VIII-ში დაწერა - „Abasgias Sebastopouleos“, მაშინ როცა უნდა დაეწერა - „Amasias Sebastopouleos“ (იხ. გეორგიკა, IV, ნაწ. II, ფურცელი 192 გვერდსა და 193-ე გვერდს შორის), ისევე როგორცაა აღნიშნულ ნოტიციებში და მისი შეცვლა-სწორება არ იყო საჭირო.

ნოტიციათა დედნებში ამ ჩასწორებას, მათ ამ ცვლილებას ცხადია მოჰყვა თავისი თეორიული მსჯელობაც.

კერძოდ, შესაბამის სამეცნიერო წრეებში შეიქმნა შთაბეჭდილება თითქოსდა აფხაზეთში ნიკოლოზ მისტიკოსის დროს არსებობდა სებასტოპოლისის ბერძნული კათედრა კონსტანტინოპოლის დაქვემდებარების ქვეშ. ამიტომაც დაწერა კიდევაც ს. ყაუხჩიშვილმა:

„ნიკოლოზ მისტიკოსს ახალ საეკლესიო ეკთესისში, რომელიც მან 901-907 წლებში შეადგინა ლეონ კეისართან ერთად კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა შორის შეაქვეს (ძველი ტრადიციით) „სებასტოპოლის (ცხუმის) საერქიეპისკოპოსო აფხაზეთში“, თუმცა ეს უკანასკნელი კათედრა ფაზისის მიტროპოლიასთან და ნიკოფსიის საერქიეპისკოპოსო კათედრასთან ერთად უკვე მცხეთის საკათალიკოსოს განმგებლობაშია (იხ. ზემოთ გვ. 194-196 და განსაკუთრებით გვ. 201)“ - წერს ის.

ყოველივეს შეჯამების შემდეგ ს. ყაუხჩიშვილი ნიკოლოზ მისტიკოსის მიერ შედგენილ X ბ ნოტიციის განხილვის დროს წერს:

„ამ ნოტიციაში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: საარქიეპისკოპოსოთა ნუსხაში 47-ე წერია სებასტოპოლი, ხოლო კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროინდელ რედაქციაში სებასტოპოლის (ე.ი. აფხაზეთის) საარქიეპისკოპოსო აკლია“ (გეორგიკა, IV, ნაწ. II გვ.196).

ამის მიზეზად მას მიაჩნია შემდეგი:

„კონსტანტინე პორფიროგენეტის მეფობის წინა ხანებში აფხაზეთის საარქიებისკოპოსო ჩამოშორდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს და დაუკავშირდა მცხეთის საკათალიკოზოს“, - წერს ის, თუმცა კი მიიჩნევს, რომ, როგორც ითქვა, ნიკოლოზ მისტიკოსმა (კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა), თითქოსდა „ძველი ტრადიციით სევასტოპოლის (ცხუმის) საარქიებისკოპოსო შეიტანა კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ კათედრათა შორის“ (იქვე, გვ 216).

ისმის კითხვა, თუკი ეს სებასტოპოლისი აფხაზეთის ცხუმია და ის ნიკოლოზ მისტიკოსს მიაჩნდა თავის კათედრად, და თუ ეს კათედრა აფხაზთა მეფეებმა გააუქმეს და მცხეთას დაუქვემდებარეს, რატომ არ გამოთქვამს ამ მტაცებლობის გამო თავის პროტესტს ნიკოლოზ მისტიკოსი სწორედ ამ აფხაზთა მეფეებისადმი გაგზავნილ ცნობილ წერილებში?

სინამდვილეში ნოტიციებში ნახსენები სებასტოპოლისი (და შესაბამისად სებასტოპოლისის საარქიებისკოპოსო) მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ამასიას რეგიონში, ქართული ეკლესიის იურისდიქციის ფარგლებს გარეთ, ძვეთაგანვე კონსტანტინოპოლის დაქვემდებარებაში

ამ სებასტოპოლისს არაფერი აკავშირებდა არც აფხაზეთთან და არც ცხუმთან, ის არსებობდა ზემოთ აღნიშნულ X საუკუნის დასაწყისშიც და ამიტომ შეიყვანა ის ნიკოლოზ მისტიკოსმა თავის მიერ შედგენილ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოთა ნუსხებში 901-907 წლებში.

ნოტიციებში ნახსენები „სებასტოპოლისი“ მდებარეობდა ამასიასთან ახლოს და ის იყო მნიშვნელოვანი ქალაქი ეკონომიკურად განვითარებული ამასიას ბიზანტიური რეგიონისა.

მაშასადამე უნდა დავასვენათ, რომ აბასგიის ეპარქია ნახსენები არა ოთხ ნოტიციაში, არამედ მხოლოდ ორში.

ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა, თუ კი სებასტოპოლისის ავტოკეფალური კათედრა მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ამასიას რეგიონში, რატომაა ორ ნოტიციაში ( I-სა და VII-ში) ნახსენები სიტყვა აბასგია?

**მიზეზი ამისა უნდა იყოს შემდეგი გარემოება- აღნიშნული VII-X საუკუნეების ნოტიციები გადაწერილია ძალზე გვიან XVII-XVIII საუკუნეებში.**

ნოტიციათა გადაწერის ეპოქაში ამასია და პონტოს რეგიონი უკვე დიდი ხნის გამუსლიმანებული იყო, ხოლო ამასიის ძველი ქრისტიანული დიდება დავინწყებული, მაშინ, როცა გადაწერის დროს, XVII-XVIII საუკუნეებში, აფხაზეთის საკათალიკოსო ქრისტიანულად გაძლიერებული იყო და ამით სახელგანთქმული. ამ ფაქტმა ჩანს გავლენა იქონია გადაწერისას.

დედანში თავდაპირველად, ჩანს, ეწერა „ეპარქია ამასიისა - სებასტოპოლისის ავტოკეფალი“, ხოლო შემდეგ ორ ნოტიციაში სიტყვა „ამასია“ ხელნაწერის გადამწერის შეცდომის შედეგად, შეიცვალა სიტყვა „აბაზგიით“ (აბასგიით).

ამ შეცდომიის მიზეზს გვიხსნის ს. ყაუხჩიშვილი.

ჩვენი ერის სახელოვანმა მეცნიერმა ბატონმა სიმონ ყაუხჩიშვილმა დაადგინა, რომ ეს ორი სიტყვა („ამასია“ და „აბასგია“) ხელნაწერთა გადამწერს შესაძლოა ერთმანეთში არეოდა, რადგანაც ყაუხჩიშვილის მიერ ჩატარებული ეტიმოლოგიური კვლევით, ისინი მსგავსდნენ: „Abasgias→Amasgias→Amasias“ (გეორგიკა IV, ნან. II, გვ. 139). ამის გამო, მისი დასკვნით, შესაძლოა ასეთი გადასვლა - Amasias→Abasgias. ამ მსგავსებამ გადამწერი შეაცდინა და მან სიტყვა „ამასია“ უნებლიეთ შეცვალა მისთვის უფრო ცნობილი სიტყვით - „აბასგიით“.



ჩვენმა საზოგადოებამ უკრიტიკოდ მიიღო ს. ყაუხჩიშვილის შესწორება ნოტიციისა, როცა მან ამასიის ნაცვლად „აბასგია“ დაწერა. ჩვენც გამოვიყენოთ ყაუხჩიშვილის მიერ ჩატარებული ეტიმოლოგიური კვლევა- „Abasgias→Amasgias→Amasias“ (გეორგია IV, ნან. II, გვ. 139). დავეთანხმეთ მას და აღვადგინოთ I და VII ნოტიციების თავდაპირველი სახე, როგორც ითქვა, არსებობს ასეთი გადასვლა - Amasias→Abasgias.

მაშასადამე, ჩვენი აზრით თავდაპირველად, დედანში, ეწერა „ეპარქია ამასიისა - სებასტოპოლის ავტოკეფალი“ და არა „ეპარქია აბასგიისა“.

საერთოდ, როგორც ითქვა, კონსტანტინოპოლის საეპისკოპოსოთა ნუსხებმა (ნოტიციებმა) ჩვენამდე მოაღწია გვიანდელი XVII-XVIII საუკუნეების ხელნაწერების სახით (იქვე, გვ. 140), ამ დროს უკვე კარგა ხნის გაუქმებული იყო ამასიის ეპარქია, რომელიც ნოტიციათა I ნუსების შედგენისას ბიზანტიურ პროვინცია „არმენია I-ში“ მდებარეობდა.

იმდენად დაშორებული იყო ნოტიციების გადამწერი (XVII-XVIII სს-ში) ძველ ბიზანტიურ ხანას (VI-VIII სს.), რომ მას ერთმანეთშიც კი ერევა არა მხოლოდ ამასია და აბასგია, არამედ არმენია I და არმენია II, რასაც ს. ყაუხჩიშვილიც აღნიშნავს.

ნოტიცია I-ში და ნოტიცია VII-ში მწერალმა მისთვის უცნობი „ამასიის ეპარქიის“ ნაცვლად უნებლიეთ ჩაწერა „აბაზგიის ეპარქია“ და ეს უნებლიე შეცდომა უნდა ყოფილიყო.

დასკვნა: ამჟამად მიღებული თვალსაზრისით აბაზგიის ეპარქია ნახსენებია ოთხ ნოტიციაში, ჩვენ დავადგინეთ, რომ აბაზგიის ეპარქია ნახსენებია არა ოთხ, არამედ მხოლოდ ორ ნოტიციაში- I-სა და VII-ში.

ამ ორ ნოტიციასთან დაკავშირებით ჩვენ გამოვთქვით მოსაზრება, რომ თავდაპირველად, I და VII ნოტიციებში ეწერა „ამასიის ეპარქია, სებასტოპოლის (სებასტუპოლის) არქიეპისკოპოსი“ და შემდეგ კი მათში ხელნაწერის გადამწერის მიერ უნებლიედ სიტყვა ამასიის ნაცვლად დაინერა სიტყვა - აბაზგია და მიღებული იქნა ასე - „აბაზგიის ეპარქია, სებასტოპოლის არქიეპისკოპოსი“.

ამ მოსაზრებას ადასტურებს ის, რომ ამჟამადაც VI და VIII ნოტიციებში სისწორით წერია - „ამასიის ეპარქია, სებასტოპოლის არქიეპისკოპოსი“.

ეს სისწორით შედგენილი VI და VIII ნოტიციები, როგორც ითქვა, XX ს-ში თავისი მოსაზრების შესაბამისად შეასწორა ს. ყაუხჩიშვილმა.

VI და VIII ნოტიციებში ს. ყაუხჩიშვილმა სიტყვა ამასიის მაგიერ დაწერა სიტყვა აბასგია.

ამის შედეგად მიღებულმა საერთო სურათმა, რომ თითქოსდა ოთხი ნოტიცია მიუთითებდა „აბაზგიის ეპარქიის“ არსებობას შეცდომა წარმოშვა.

მაშასადამე, აბაზგიის ეპარქიის არსებობა ნოტიციების მიხედვით ძალზე საეჭვოა, უფრო მეტიც, სხვა წყაროები არ ადასტურებენ მის არსებობას, მაგალითად ბ.ხორავა მიუთითებს, თითქოსდა პროკოფი კესარიელი ახსენებდეს აბასგიის ეპარქიას.

სინამდვილეში, პროკოფი კესარიელი არ ახსენებს „აბაზგიის ეპარქიას“, ამიტომაც ამ საკითხის რკვევისას მას წყაროდ ვერ გამოვიყენებთ.

პროკოფი კესარიელი ახსენებს არა „აბაზგიის ეპარქიას“, არამედ მხოლოდ იმას აღნიშნავს, რომ მის ეპოქაში იუსტინიანემ გასაქრისტიანებლად იქამდე წარმართ აბაზგებს ევნუქი გაუგზავ-

ვნა (სხვა ზღვისპირა ქართული ტომები იქამდე უკვე ქრისტიანები იყვნენ, კერძოდ ლაზები, აფსილები, მისიმელები და სვანები (იხ. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, „პროკოფი კესარიელი, აგათია სქოლასტიკოსი, მენანდრე, თეოფილაქტე სიმოკატა, თეოფანე, ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი და იმპერატორი იუსტინიანე ლაზიკის შესახებ“, 2011).

ძველი ავტორისაგან მხოლოდ პროკოფი კესარიელი გვაძლევს აბაზგების გაქრისტიანების შესახებ მწირ ინფორმაციას. სხვა ყველა ავტორი (ევაგრი სქოლასტიკოსი VI ს.) და იოანე ზონარა (XI-XII სს.) დასავლეთ საქართველოზე საუბრისას იყენებენ პროკოფი კესარიელიდან გამომდინარე ცნობებს აბასგებთან დაკავშირებით, მსგავსადვე ნიკიფორე ქსანთოპულოსი და ფილოთეოს კოკინოსი ასევე იყენებს პროკოფის აღნიშნულ ცნობას (გ. ალიბეგაშვილი, წმ. ეფრემ მცირე და ქრისტიანული კულტურის საკითხები, 2010, გვ. 33).

პროკოფის ცნობა კი ძალზე ძუნწია - აბაზგებმა „მიიღეს საქრისტიანო რწმენა და იუსტინიანე მეფემ მათ პალატის ერთი ევნუქთაგანი გაუგზავნა“ (იქვე, გვ. 33).

გ. ალიბეგაშვილი ფიქრობს, რომ აბაზგებმა არა იუსტინიანეს მიერ მიიღეს ქრისტიანობა, არამედ უკვე ქრისტიან აბაზგებს გუგზავნა ევნუქი (იქვე, გვ. 33) მისი აზრით დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა უკვე IV ს-დან არსებობდა (იქვე, გვ. 32).

რუის-ურბნისის კრება მართლაც, დასავლეთ საქართველოს (საერთოდ ერთიან საქართველოს) მიიჩნევა წმიდა ნინოს ამიერ მოქცეულად, ამიტომაც წერდა, -წმიდა ნინოს მიერ ქრისტიანობა მიიღო „ყოველმა სავსებამ ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ (უფრო ადრე კი ანდრიას ასევე საქართველოს მთლიან ქვეყანაში უქადაგნია - „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“).

ქართული წყაროების ამ ცნობებს ამტკიცებენ გელასი კესარიელის, გელასი კვიზიკელისა და სხვათა ცნობები, მაგალითად

გელასი კესარიელი მიიჩნევდა, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია „იბერე-  
ბი და ლაზები“ (გეორგიკა, I, გვ. 180).

საბოლოო დასკვნა: პროკოფი არ იძლევა ცნობას „აბაზგიის  
ეპარქიის“ შესახებ, ამ საკითხისათვის მისი წყაროდ მოხმობა არ  
შეიძლება.

მსგავსადვე, ნოტიციები არ შეიძლება გამოყენებული იქნას  
წყაროდ „აბაზგიის ეპარქიის“ შესახებ მსჯელობისას, მისი ძალზე  
კრიტიკული შესწავლის გარეშე, რაც ჯერჯერობით არ ჩატარე-  
ბულა, უფრო მეტიც, მოღწეული ნოტიციები უფლებას იძლევა  
ითქვას, რომ „აბაზგიის ეპარქია“ ისტორიულად არც არსებულა.

მხოლოდ XX საუკუნის სამეცნიერო წრეებში წყაროთა არა  
სათანადო ინტერპრეტირებით წარმოიშვა თვალსაზრისი ამ ეპარ-  
ქიის სავარაუდო არსებობის შესახებ, შემდგომ კი ეს თვალსაზრი-  
სი რეალობად იქნა მიჩნეული.

ასეთ საორჭოფო შემთხვევაში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს  
არა უცხოურ, არამედ ადგილობრივ, განსაკუთრებით კი თვით  
აფხაზეთის საკათალიკოსოში შექმნილ უამრავ წყაროს, მათში აფხ-  
აზეთის საკათალიკოსო მისი ჩამოყალიბების დღიდანვე ქართუ-  
ლი ეკლესიის წიაღს უკავშირება და არა კონსტანტინოპოლისას.

კონსტანტინოპოლური წარმოშობისად რომ მიეჩნიათ აფხაზე-  
თის საკათალიკოსო, საეკლესიო სეპარატისტები იმერეთის მეფე  
გიორგი VI და სხვანი თავიანთი სეპარატისტული მიზნების გან-  
სახორციელებლად დასავლეთ საქართველოში მიიწვევდნენ კონ-  
სტანტინოპოლელ იერარქებს და არა ანტიოქიის პატრიარქს.

ანტიოქიის პატრიარქი მიწვეული იქნა, რადგანაც მიიჩნეოდა  
რომ ივერიის ეკლესიები თავდაპირველად ანტიოქიას ემორ-  
ჩილებოდა.

აფხაზეთის საკათალიკოსოს უცხოელები „ქვემო ივერიის“ ეკლესიას უწოდებდნენ.

ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქები დოსითეოსი და ქრისანფი, რომლებმაც პირადად მოიხილეს აფხაზეთის საკათალიკოსო, მას „ქვემო ივერიის“ ეკლესიას უწოდებენ.

ქვემო და ზემო ივერიის ეკლესიებზე კი (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებზე) თავის თავდაპირველ უფლებამოსილებაზე ანტიოქია აცხადებდა პრეტენზიას და არა კონსტანტინოპოლი.

მხოლოდ XX ს. სამეცნიერო წრეებში დაუკავშირეს აფხაზეთის საკათალიკოსო კონსტანტინოპოლს, რაც წყაროებს ეწინააღმდეგება.

მაგალითად თ. ქორიძის აზრით „აფხაზეთის საკათალიკოსოს წარმოქმნამდე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოზე დაქვემდებარებული სამი საეკლესიო კათედრა არსებობდა: აბაზგიის იგივე სებასტოპოლისის (ცხუმის სოხუმის), სამთავარებისკოპოსო, ნიკოფსიის სამთავარებისკოპოსო და ფაზისის (ლაზიკის) სამიტროპოლიტო მასში შემავალი ოთხი „როდოპოლისის (დღ. ვარციხე), ცაიშის, პეტრას (დღ. ციხისძირი), ძილიანევის (დღ. გუდაყვა) საეპისკოპოსო. აფხაზეთის საკათალიკოსო ამ საეკლესიო კათედრათაგან შეიქმნა, რაც დაახლოებით IX ს-ის 80-90-იან წწ.-ში უნდა მომხდარიყო“.

ის წერს „ძველი ბიზანტიური საეპისკოპოსოების მოშლა და მათ ნაცვლად ახალი ქართული ეპარქიის დაარსება“ - „IX-X სს-ში დასავლეთ საქართველოში ბერძნულენოვანი ღვთისმსახურება ქართულით შეიცვალა“.

სინამდვილეში კი, როგორც აღინიშნა, „აბაზგიის ეპარქიის“ არსებობა წყაროებით არ დასტურდება, ასევე საეჭვოა „ლაზიკის სამიტროპოლიტოს“ არსებობა დასავლეთ საქართველოში.

ნ. ადონცის სახელგანთქმული გამოკვლევების („არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში“) თანახმად ლაზიკის კათედრები (ზიგანა - და არა ზიგანევი), საისინი (და არა ცაიში!), როდოპოლისი (და არა ვარციხე) და პეტრა მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველებით დასახლებულ პონტო-ქალდეას რეგიონში, რომელსაც ბერძნული წყაროები ლაზიკას უწოდებენ.

რუის-ურბნისის კრებისა და სხვა ქართული თუ სომხური წყაროების თანახმად დასავლეთ საქართველოზე თავიდანვე ვრცელდებოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია.

წმიდა ნინო იყო იბერების და ლაზების განმანათლებელი გელასი კესარიელის ცნობით, რუის-ურბნისის ძეგლისწერით წმიდა ნინოს დროს დასავლეთ საქართველო ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, რადგანაც წმ. ნინომ განანათლა „ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, იოანე სომეხთა კათალიკოსის ცნობით VI ს. ბოლოსა და VII ს. დასწყისში კირიონ მცხეთის კათალიკოსი იმავდროულად ეგრისის არქიეპისკოპოსიც იყო, ვახუშტის ცნობით დასავლეთ საქართველოში „სამოქალაქოს“ რეგიონი მცხეთის სამთავროს ტაძარში მჯდომ მთავარეპისკოპოსს ემორჩილებოდა, ხოლო რაჭა-იმერეთის მთიანი რეგიონი ნიქოზის ეპისკოპოსს. დასავლეთ საქართველოში იმთავითვე იყო ქართულენოვანი მსახურება, ამიტომაც ცილისწამებაა, თითქოსდა იქ მოიშალა ბერძნულენოვანი კათედრები IX-X ს-ში და მათ ნაცვლად ქართულენოვანები დაარსდნენ.

აფხაზეთის საკათალიკოსო VIII-IX სს-ში ჩამოყალიბდა ქართული ეკლესიის წიაღში (და არა კონსტანტინოპოლისა), საქმე ისაა, რომ ამ საუკუნეებში მკვეთრად გაიზარდა მრევლის რიცხოვნობა, რასაც თან დაერთო აფხაზეთის ქართული სახელმწიფოს შექმნა.

ამ გარემოებამ მოითხოვა დასავლეთ საქართველოში ზოგად ქართული ეკლესიის წიაღშივე არსებული საეკლესიო სტრუქტურის

ადგილობრივ სამიტროპოლიტო ოლქად გარდაქმნა ისევე, როგორც ეს მიღებულია სხვა მართლმადიდებელ ეკლესიებში.

ამის შედეგად უკვე IX ს.-დან ქართული ეკლესიის წიაღში ორი სამიტროპოლიტო ოლქი ანუ, როგორც ქართველები უწოდებდნენ, საკათალიკოსო არსებობდა.

ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები იყვნენ ზოგად-ქართული ერთიანი ეკლესიის ადმინისტრაციული ერთეულები, მათი ეკლესიური ერთიანობა კი მიიღნეოდა საერთო სჯულისკანონით, საერთო საეკლესიო სამართლით, საერთო საეკლესიო კრებების მიერ გამოცემული დადგენილებების აღსრულებით, რაც სავალდებულო იყო ორივე ადმინისტრაციულ საეკლესიო ერთეულში, საერთო საეკლესიო ტრადიციებით, საერთო საღვთისმსახურო ენითა და კულტურით. ეკლესიის ასეთი მონყობის წესი დღესაც გააჩნია სხვა ძველ ეკლესიებს.

მაგალითად, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქვს მრავალი სამიტროპოლიტო ოლქი, რომელთა ეკლესიური ერთიანობა მიიღნევა მსგავსადვე.

საქართველოს ეკლესიაში, როგორც ითქვა, VIII-IX სს.-ში ფორმირებულ იქნა ახალი სამიტროპოლიტო ოლქი, რომელსაც ეწოდა „აფხაზეთის საკათალიკოსო“ და მას მცხეთამ იურისდიქციაში გადასცა დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალი, ხოლო ქართველთა კურაპალატმა მეფე ბაგრატმა IX ს.-ში დაადასტურა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ჩამოყალიბება -

„ამან ბაგრატ განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“, ესაა ქართულ წყაროებში ასახული რეალობა, ხოლო „აბაზგიის ეპარქია“ მეცნიერული შენატხზია.

ასე, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსო იყო ქართული ეკლესიის წიაღში არსებული ერთ-ერთი სამიტროპოლიტო ოლქი, რაც ჩვეულებრივი მოვლენაა ზოგად ეკლესიური სამართლისათვის.

რაც შეეხება XV-XVII საუკუნეებს, არაა მართალი თითქოსდა ამ დროს „დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსო გამოვიდა მცხეთის საპატრიარქოს იურისდიქციიდან“ - ასეთი ფორმულირებაც უცნაურია.

საქმე ისაა, რომ აფხზეთისა და მცხეთის საკათალიკოსოები არსებობდნენ ძველთაგანვე და ისინი ორივენი ქმნიდნენ ერთ ქართულ ეკლესიას საერთო სჯულისკანონითა და საერთო საეკლესიო კრებებით, სწორედ საერთო საეკლესიო კანონები იყო უმაღლესი საეკლესიო მმართველობა, ხოლო კათალიკოსები იყვნენ ადმინისტრაციული უზენაესი აღმასრულებლები საეკლესიო კრებათა დადგენილებებისა.

აფხაზეთის საკათალიკოსო თვითვე წარმოადგენდა ქართული ეკლესიას, მისი სარწმუნოებრივი სინმინდის მცველს, ამიტომაც მისმა მეთაურებმა იმ საუკუნეებში როცა მცხეთა-თბილისი და აღმოსავლეთ საქართველო მუსულმან მეფეთა მიერ იმართებოდა, რამაც დაამცირა აღმოსავლეთ საქართველოს სარწმუნოებრივი ავტორიტეტი - თვითვე წარმოაჩინეს თავიანთი თავი ვითარცა სრულიად საქართველოს ანუ „ყოვლისა საქართველოისა მწყემსებად“. რაც საბუთებშიცაა ასახული. ასე რომ **„დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსო კი არ გამოვიდა მცხეთის საპატრიარქოს იურისდიქციიდან“** მას კი არ გამოეყო, არამედ ზოგადქართული ეკლესიის მმართველის ფუნქციაც მიენიჭა რაც აფსუებისა და ჩერქეზების შემოსევა-გაბატონებამდე ე.ი. XVIII ს. დასწყისამდე გაგრძელდა, რასაც უცხოელი პატრიარქებიც (დოსითეოსი და ქრისანფი) აღნიშნავენ. XVIII ს. II ნახევარში, მის შემდეგ რაც აღმოსავლეთ საქართველოში ქრისტიან მეფეთა მმართველობა „აღსდგა მცხეთამ კვლავ დაიბრუნა მუსულმან მეფეთა 150 წლიანი მმართველობისას შელახული ძლიერება და უზენაესობა სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (იხ. ამ საკითხის შესახებ მიტრ. ანანია ჯაფარიძის გამოწვლილვითი გამოკვლევები). ე.ი. ზოგადი წესი, რომლის თანახმადაც ერთიან



ქართულ ეკლესიაში ქართლის კათალიკოსი უხუცესად იწოდებოდა და აფხაზეთის კათალიკოსი უმრწემესად, დროებით შეიცვალა ქართლ-კახეთში მუსულმან მეფეთა 150 წლოვანი ბატონობისას, მათ დაამცრეს ქართლის კათალიკოსობა, ამ დროს ზოგადქართული ეკლესიის ლიდერობა თავიანთ ხელში აიღეს აფხაზეთის კათალიკოსებმა, რაც მათ ტიტულატურასა (ამ დროს ისინი თავიანთ თავს „ყოვლისა საქართველოისა პატრიარქს უწოდებდნენ“) და უცხოურ წყაროებშიც აისახა (ანტიოქია- იერუსალიმელი პატრიარქების დოსითეოსისა და ქრისანტის ცნობით ივერიაში არის ორი არქივისკოპოსი, რომელთაც ქართველები კათალიკოსებს უწოდებენ. მათგან უფროსი არის ქვემო ივერიის (აფხაზეთის) კათალიკოსი), ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა XVIII ს. 50-იან წლებამდე. ქართლ-კახეთში ქრისტიან მეფეთა ტახტის აღდგენამ კვლავ აღამაღლა ქართლის საკათალიკოსო, და პირიქით, ჩრდილო კავკასიიდან შემოსეული ადიღე-ჩერქეზ-აფსუა წარმართების აფხაზეთში გაბატონებამ დაამცრო აფხაზეთის საკათალიკოსო (იხ. წყაროები ჩემს სტატიაში „აფხაზეთის საკათალიკოსო“).

მაშასადამე აფხაზეთის საკათალიკოსო მისი ჩამოყალიბების თანავე ზოგადქართული ეკლესიის ნაწილს წარმოადგენდა და არა კონსტანტინოპოლის ეკლესიისა.

## ბიჭვინთა

არქეოლოგიური ნაშთები და მონაცემები ერთმნიშვნელოვნად არ მიუთითებენ, რომ ცნობილი ბიჭვინთა ანტიკურ ეპოქაში იყო ქალაქი, ამიტომაც თვით ბიჭვინთის გამთხრელი გ. ლორთქიფანიძე არა არქეოლოგიური მონაცემებით ამტკიცებს მის ქალაქობას, არამედ ნერილობითი წყაროებით.

ის წერს - რომ ბიჭვინთა ქალაქი იყო, რადგანაც აქ კათედრა ჰქონდა პიტიუნტის ეპისკოპოსს. „საეპისკოპოსოები ამ დროს მხოლოდ ქალაქებში არსებობდა“ (იქვე, გვ.173).

მამასადამე, არა არქეოლოგიური მონაცემები ამტკიცებენ აქ ქალაქის არსებობას, არამედ მხოლოდ თეორიული მსჯელობით მიიღიას მეცნიერი ამ დასკვნამდე.

მაგრამ პიტიუნტის საეპისკოპოსო კათედრას ნ. ადონცი და პ. ინგოროყვა მიუთითებდნენ არა ბიჭვინთაში, არამედ რიზე-ათინას რეგიონში. მათ აქ ეგულებოდათ ცნობილი ქალაქი პიტიუნტი.

მამასადამე ბიჭვინთა არაა პიტიუნტი, ბიჭვინთა ქართული პუნქტი იყო, პიტიუნტი კი ანტიკური ქალაქი და საეპისკოპოსო ცენტრი. ისინი სხვადასხვა რეგიონებში მდებარეობდნენ.

მამასადამე საეჭვოა ბიჭვინთის აბაზგიის ეპარქიის ერთ-ერთ ცენტრალურ კათედრად გამოცხადება.

პიტიუნტი და ბიჭვინთა სხვადასხვა ერთმანეთისაგან ძალზე დაშორებული პუნქტები ყოფილა, კერძოდ პიტიუნტი რიზე-ათინას რეგიონში მდებარეობდა და ბერძნულ-რომაულ ქალაქს წარმოადგენდა, რომელსაც იმპერიის ჯარი იცავდა, ხოლო ბიჭვინთა აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაფუძნების შემდეგ აფხაზეთის ქართული კათედრა იყო.

მართლაც, ათენა ანუ ათინა (ათენი) ახლოს მდებარეობდა პიტიუნტთან, მათ ერთად ახსენებს სტრაბონი (VII,5,7).

თავის მხრივ პიტიუნტი ანუ პიტიუნტი ახლოს მდებარეობდა მდ. ფაზისთან.

მაგალითად, ზოსიმეს ცნობიდან, ჩანს, რომ ჯერ მდებარეობდნენ, „ფაზისის სიმაგრეები“ ე.ი. პიტიუნტი და სებასტოპოლისი შემდეგ კი იყო ბიზანტიის იმპერიის საზღვარი, რომელიც მდ. ფაზისზე იყო დადებული.

ამასვე ადასტურებს ზოსიმე სხვაგანაც, კერძოდ სკვიტებმა, როცა მათ პიტიუნტის სიმაგრე ვერ აიღეს, იქვე, იმავე რეგიონში მდ. ფაზისზე ჩაუშვეს ლუზა და შემდეგ გაცურეს ტრაპეზუნტისაკენ (ანტიკური კავკასია, 2010, გვ.425-426).

იდგა თუ არა აფხაზეთის ბიჭვინთაში რომაულ-ბიზანტიური ლეგიონი, ჯარის ნაწილი? რით მტკიცდება, რომ იქ ლეგიონი იყო დაბანკებული? ამის დამტკიცებას ცდილობენ ძალზე სუსტი დასაბუთებით.

მაგალითად, მიიჩნევა, რომ კილურადის აღმოჩენილი „ლათინური დამლიანი კერამიკული ფილები და კრამიტები, დოკუმენტურად ადასტურებენ რომის XV ლეგიონის საქმიანობას ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში ახ.წ. II ს. დასასრულსა და III ს. დასაწყისში“ (Кигурадзе Н., Лорткипанидзе Г. Клеима XV легиона. Вестник древней истории, №2, 1987, с.87-96), მაგრამ რა მდგომარეობა იყო VI-VIII სს-ში, ბერძნული კათედრების მოქმედების პერიოდში კვლავ იდგა აქ ბიზანტიური ჯარი?

მ. მშვილდაძე, მაგალითად მიიჩნევს, რომ ამ ჯარის აქ დგომას ადასტურებს იქ აღმოჩენილი გლიპტიკური მასალა. კერძოდ კი გემალომის, დაფნის გვირგვინის და თუთიყუმის გამოსახულებით, რომლებიც საფლავებში აღმოჩნდა. ეს ასტროლოგიური და საყოფაცხო-

ოვრებო ნიშნების მქონე გემები შესაძლოა ნებისმიერი არასამხედრო პირის საკუთრებაც ყოფილიყო.

მ. მშვილდაძე იმონებს ო. ნევეროვის კვლევას, რომლის მიხედვითაც „ლომი რომის ლეგიონის სიმბოლო გახდა“, ამიტომაც აღმოჩენილი გემა მ. მშვილდაძემ დაუკავშირა რომის ლეგიონს (მ. მშვილდაძე, რომის ლეგიონები პიტიუნტის ტერიტორიაზე, კრებულში „ჩვენი სულიერების ბალავარი“, IV, 2012, გვ. 192).

ეს დაკავშირება საეჭვოა, ასევე დაფნის ფოთოლი და თუთიყუში მან რატომღაც რომის ლეგიონს დაუკავშირა. ამის შემდეგ კი დაასკვნა თითქოსდა ბიჭვინთაში ნამდვილად იდგა რომაული ლეგიონები, დაწერს - „**პიტიუნტი-ბიჭვინთა შავიზღვისპირეთის ყველაზე მნიშვნელოვან კულტურულ ეკონომიკურ ცენტრს წარმოადგენდა**“ (იქვე, გვ. 192). თავისი რომაული ჯარითა და ბერძნული კათედრით.

რომაული ჯარი და საეპისკოპოსო კათედრა რიზე-ათინას გვერდით მდებარე პიტიუნტში იდგა და არა ბიჭვინთაში, ნ. ადონცისა და პ. ინგოროყვას კვლევით, ხოლო ბიჭვინთა იმთავითვე მხოლოდ ქართული ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოსთან იყო დაკავშირებული.

## ბიჭვინთის ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარი

ი.კვაშილავა წერს -

„ბიჭვინთაში ძლიერი ქრისტიანული ცენტრი არსებობდა. IV ს-ში იქ იდგა ბაზილიკური ეკლესია, მდიდრულად მორთული. V ს-ში ამ ბაზილიკის ნანგრევებზე აუგიათ დიდი სამნავიანი ბაზილიკა. X-X ს-ში აღმართეს დიდი დღემდე შემორჩენილი ტაძარი, რომლის აგებას უკავშირებენ ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს (527-565). მართლაც, მისი ბრძანებით 536 წ. აშენებულა ღვთისმშობლის ტაძარი მაგრამ სად ბიჭვინთაში თუ ანაკოფიაში? (ახალ ათონში)“.

ისმის კითხვა: ვის დაუფუჯეროთ, ბიჭვინთის გამთხრელ ცნობილ მეცნიერს თუ ამ მეცნიერს?

ბიჭვინთის გამთხრელ-არქეოლოგის გ. ლორთქიფანიძის დასკვნით - „არქეოლოგიური მონაცემების თანახმად V ს. 70-იან წლებში ქალაქი პიტიუნტი დანგრეული და გადამწვარია ჭუნების მიერ. დანგრეულია კანაბეში განლაგებული საეკლესიო ნაგებობები. საეკლესიო ცხოვრების აღორძინება შეინიშნება VI-VII სს.“ (ნ. კილურაძე, გ. ლორთქიფანიძე, ადრექრისტიანული (III-IV სს.) სამარხები ბიჭვინთაში, კრებულში „ჩვენი სულიერების ბალავარი“, IV, 2012, გვ. 175)

აქედან გამომდინარე, ბიჭვინთის დღევანდელი ტაძრის აგება არ უნდა დაუკავშირდეს იუსტინიანეს. X ს-ში აგებული ეს ტაძარი მთლიანად ქართული ნაგებობაა, ბერძნული წარსულის გარეშე.

საერთოდ ბიჭვინთის IV ს. ნაგებობის ეკლესიად მიჩნევა სეჭვოა. გ. ლორთქიფანიძე აღნიშნავს, რომ „ბიჭვინთის კანაბეში აგებული

მოზაიკურ იატაკიანი ბაზილიკა" ზოგიერთ ცნობილ მკვლევარს მიაჩნია არა ეკლესიად, არამედ მორტარიუმად (Леквинадзе В. О древнейшей базилике Питиунта, Вестник древней истории, М., 1976, №2, с. 189).

დასაშვებია ისიც, რომ ეს ბაზილიკა არც ეკლესია იყო და არც მორტარიუმი, რადგანაც „მის გარშემო დამ ის შიგნით სამარხები არ არის მიკვლეული“ (გ. ლორთქიფანიძე, იქვე, გვ. 174).

სამარხები კი ეკლესიასა და ეკლესიის გარშემო უნდა ყოფილიყო. მაგრამ საფლავები აღმოჩენილია სხვაგან ე.წ. „ბიჭვინთის კონცხზე“ (იქვე, გვ. 174).

უნდა დავასკვნათ, რომ ბიჭვინთის ტაძარი არაა იუსტინიანეს მიერ აგებული, არამედ წარმოადგენს ქართული საეკლესიო არქიტექტურის ნაყოფს.

## სარჩევანი

აბაზგის ეპარქია . . . . .	3
ბიჭვინთა . . . . .	19
ბიჭვინთის ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარი . . . . .	22